

**OBRASCI FORMIRANJA I REPRODUKCIJE
VLADAJUĆIH ELITA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI II:
KANALI VERTIKALNE POKRETLJIVOSTI -
OBRAZOVANJE I POLITIČKA AKTIVNOST**

**Shaping and Reproduction Patterns of Power Elites in Former
Yugoslavia II: Channels of Vertical Mobility - Education and Political
Activity**

ABSTRACT In the second part of this paper are analyzed effecting of main channels of social mobility for ascent on elite's positions in Serbia and Croatia. Special attention was paid to education and political activity. Survey data says that the patterns of ideological desirable social origin were developed in pattern of ideological desirable developing way of building individual career of members of power elite's across the time. Special importance in that process had high education acquirement. Political activity was necessary follower in the way of advance to the highest social positions. There was used log-linear analyze (hierarchical method) because finding statistical importance between presented factors of education and political activity. Thanks to this method we can see details of complex relations of interdependence of this factors.

KEY WORDS *society, social structure, social reproduction, elite, channels of social mobility, education, political activity*

APSTRAKT U drugom delu rada se analizira delovanje glavnih kanala društvene pokretljivosti za uspon na elitne položaje u Srbiji i Hrvatskoj. Posebna pažnja se posvećuje obrazovanju i političkoj aktivnosti. Rezultati istraživanja kazuju da je tokom vremena obrazac ideološki poželjnog socijalnog porekla razvijen u obrazac ideološki poželjnog razvojnog puta u izgradnji individualne karijere pripadnika vladajuće elite. U ovom procesu je posebnu značajnost dobilo zadobijanje visokog obrazovanja. Politička aktivnost predstavlja nužnog pratioca na putu napretka ka najvišim društvenim položajima. Radi utvrđivanja značajnosti veza između prikazanih činilaca obrazovnog i političkog kanala korišćena je log-linearna analiza (hijerarhijski postupak) čime su na površinu isplivali detalji složenog odnosa međuzavisnosti posmatranih pojava.

KLJUČNE REČI *društvo, društvena struktura, socijalna reprodukcija, elita, kanali vertikalne pokretljivosti, obrazovanje, politička aktivnost*

Obrazovanje kao kanal za uspon na elitni položaj

Iz prethodnog se može pretpostaviti delovanje raznih kanala pokretljivosti na elitni položaj. Društveno poreklo ima značaj za zadobijanje prvog radnog mesta (nemanuelnog - po mogućnosti stručnjačkog) da bi se, zatim, angažovanjem porodičnih veza (protekcija, nepotizam i sl.), ali i korišćenjem obrazovnog (i političkog) kanala omogućio uspon na više položaje. Više, nemanuelno, socijalno poreklo lakše otvara put uspona na menadžerski položaj nego na političku funkciju. Razlog ovome treba tražiti, između ostalog, i u statusnoj determinisanosti obrazovanja, s obzirom da je ovo gotovo neophodan - univerzalan uslov za socijalnu promociju. Istraživanja su pokazala da tamo gde roditelji imaju više obrazovanje - stižu ga i njihova deca (Miladinović, 1992).

Koliko ovo u novije vreme dobija na značaju ukazuje i činjenica da je, u odnosu na pomenuto istraživanje u Hrvatskoj (Sekulić, 1990), ustanovljeno povećanje broja onih čiji očevi pripadaju najviše rangiranim grupama (stručnjacima, eliti). Ovo je posebno vidljivo kod političara kod kojih je tako reći svaki četvrti (22,9%) sa ovakvim društvenim poreklom. Objašnjenje za ovo se ne može svesti samo na strukturalne promene. Dobar deo odgovora treba tražiti i u većoj koncentraciji društvene moći ka vrhu socijalne piramide. Više društveno poreklo determiniše i uključivanje u aktivan društveni život na hijerarhijski višem nivou, najčešće na nekom od stručnjačkih radnih mesta koja u novije vreme čine bazu za regrutaciju na elitni položaj. Dakle radi se o tome da je na delu bilo zatvaranje socijalne strukture tj. sužavanje regrutacione baze za elitne položaje. S obzirom da se elita (unutargeneracijski) regrutuje iz stručnjačkih i nižih rukovodilačkih slojeva, treba naglasiti da je uočena i tendencija ka (međugeneracijskom) zatvaranju ovog sloja, tj. sužavanju njegove regrutacione baze. Naravno, postavlja se ovde i pitanje otvorenosti obrazovnog sistema i unutargeneracijskog pomeranja na stručnjačke pozicije.

T-14: Obrazovanje oca

		0-7 razr.	osnovna	srednja	Viša i Visoka	Ostalo	ukupno
S	broj	27	40	39	33	1	141
	%	19.3	28.6	27.9	23.6	0.7	
S	broj	40	34	34	24	4	136
	%	29.4	25.0	25.0	17.6	2.9	
S	broj	67	74	73	57	5	277
	%	24.3	26.8	26.4	20.7	1.8	
H	broj	40	28	61	16	2	147
	%	27.2	19.0	41.5	10.9	1.4	
H	broj	31	37	46	20	3	140
	%	22.6	27.0	33.6	14.6	2.2	
H	broj	71	65	107	36	5	287
	%	25.0	22.9	37.7	12.7	1.8	

	χ^2	P	C
Srbija	6.51579	0.16	0.15
Hrvatska	4.78807	0.31	0.13

Terenski nalazi kazuju da je obrazovna struktura očeva viša nego što bi se to očekivalo na osnovu strukture obrazovnog porekla utvrđene na nivou cele Jugoslavije (Miladinović, 1992: 274) gde je utvrđeno da 7,2% očeva ima više ili visoko obrazovanje dok su kod elite ti brojevi znatno viši. Najviši kod menadžera u Srbiji (23,6%), a najniži kod menadžera u Hrvatskoj (10,9%). Ovde prikazani podaci kazuju da, s jedne strane, više obrazovno poreklo imaju menadžeri i, s druge strane, više je obrazovno poreklo elite iz Srbije. Ovi podaci potvrđuju ranije utvrđene teze da više socijalno poreklo, koje se može empirijski izraziti, između ostalog, i stepenom obrazovanja koje poseduju roditelji, pruža veće šanse pojedincu da zauzme viši društveni položaj tokom svoje radne karijere. Činjenica da pripadnici elite potiču od očeva koji, u proseku, imaju više obrazovanje od očeva ukupne populacije kazuje da su sadašnji pripadnici elite, i po ovom osnovu, u startu imali bolje početne životne šanse da steknu više obrazovanje i zauzmu više društvene položaje te da se kasnije u unutargeneracijskom napredovanju uspu do najviših društvenih (elitnih) položaja.

Majke pripadnika elite su znatno obrazovanije od majki ukupnog jugoslovenskog uzorka iako je i kod njih dominiralo obrazovanje zaključno sa osnovnom školom (više od dve trećine). I ovde je najznačajniji podatak da je znatno veće prisustvo majki sa višim i visokim obrazovanjem nego što je to slučaj sa ukupnom jugoslovenskom populacijom. Najviše takvih je kod političara u Srbiji

(6,6%), a najmanje kod menadžera u Hrvatskoj (4,1%). Na ukupnom jugoslovenskom uzorku takvih je 2,2%.

T-15: Obrazovanje majke

		bez	osnovna	srednja	viša i visoka	ostalo	svega
S	broj	55	51	26	7	2	141
	%	39.0	36.2	18.4	5.0	1.4	
S	broj	62	49	15	7	3	136
	%	45.6	36.0	11.0	5.1	2.2	
S ukupn.	broj	117	100	41	14	5	277
	%	42.2	36.1	14.8	5.1	1.8	
H	broj	71	45	25	2	4	147
	%	48.3	30.6	17.0	1.4	2.7	
H	broj	68	43	20	1	8	140
	%	48.6	30.7	14.3	0.7	5.7	
H ukupn.	broj	139	88	45	3	12	287
	%	48.4	30.7	15.7	1.0	4.2	

	χ^2	P	C
Srbija	3.52092	0.47	0.11
Hrvatska	2.16298	0.71	0.09

Globalno se može zaključiti da su postojali vrlo jaki socijalni mehanizmi koji su podsticajno delovali da pojedinci koji su potekli iz viših društvenih i obrazovnih slojeva imaju veće životne šanse da tokom svoje radne karijere uznapreduju do najviših društvenih položaja. Stari ideološki obrasci nisu bili dovoljno jaki da obezbede uspon radničke i seljačke dece na elitne položaje koji bi se mogao očekivati na osnovu njihovog učešća u ukupnom stanovništvu. Visoke negativne vrednosti Jasudinog indeksa, utvrđene za ovu kombinaciju u ranijim istraživanjima međugeneracijske vertikalne pokretljivosti¹, kazuju da je radničko-seljačko poreklo otežavajuća okolnost za uspon na najviše društvene položaje. Stvarni determinizam visokog porekla u novije vreme deluje jače od ideološki očekivanog (normativnog) determinizma ideološki poželjnog socijalnog porekla, što direktno govori o vidnom prisustvu društvenih nejednakosti u obrazovnom procesu u jugoslovenom društvu.

¹ Vrednost Jasudinog indeksa u istraživanju za Jugoslaviju (Miladinović, 1993) u kombinaciji elita-poljoprivrednici iznosi -0,39; elita-radnici -0,15. U Hrvatskoj (Lazić, 1987) Y=-0,25 u kombinaciji elita-klasa privatnika (u kojoj dominiraju poljoprivrednici). U Beogradu Y=-0,21 u kombinaciji elita-radnici (Bogdanović, 1987). U Srbiji Y=-0.05 u kombinaciji elita-radnici (Bogdanović, 1991: 507).

Za uspon na neki od elitnih položaja potrebno je ispuniti veći broj uslova. Jedan od posebno značajnih je posedovanje visoke, ili bar više, školske spreme. Podaci kazuju da je u Srbiji krajem osamdesetih 2,1% menadžera imalo obrazovni nivo ispod više škole, ali zato je taj nivo imalo 15,4% političara. U Hrvatskoj su brojke bile slične - 3,4% menadžera i 15% političara. Iz ovoga se može zaključiti da je bez, najmanje, višeg obrazovanja gotovo nemoguće bilo uspjeti se do direktorskog položaja, ali takođe i veoma teško dostići političku funkciju. Ranija istraživanja kazuju da deca najobrazovanijih dostižu visoko obrazovanje, a da deca radnika i seljaka u malom broju završavaju fakultete (up. Miladinović, 1992). Ako nalaze o socijalnom poreklu pripadnika elite dovedemo u vezu sa njihovom obrazovnom strukturom, ali i sa tokovima međugeneracijske vertikalne pokretljivosti, onda se može pretpostaviti da je velik broj pripadnika ove grupe svoju radnu karijeru započeo u nekoj nižoj obrazovnoj grupi.

T-16: Obrazovanje pri prvom zaposlenju

		0-8 razr.	srednja	viša	visoka	svega
S men.	broj	1	28	10	102	141
	%	0.7	19.9	7.1	72.3	
S pol.	broj	1	50	18	67	136
	%	0.7	36.8	13.2	49.3	
S ukupn.	broj	2	78	28	169	277
	%	0.7	28.2	10.1	61.0	
H men.	broj	4	54	8	81	147
	%	2.7	36.7	5.4	55.1	
H pol.	broj	4	63	9	64	140
	%	2.9	45.0	6.4	45.7	
H ukupn.	broj	8	117	17	145	287
	%	2.8	40.8	5.9	50.5	

	χ^2	P	C
Srbija	15.65421	0.00	0.23
Hrvatska	2.57503	0.46	0.09

T-17: Obrazovanje na prethodnom radnom mestu

		srednje	više	visoko	ostalo	svega
S men.	broj	7	21	113	/	141
	%	5.0	14.9	80.1		
S pol.	broj	28	28	80	/	136
	%	20.6	20.6	58.8		

S	broj	35	49	193	/	277
ukupn.	%	12.6	17.7	69.7		
H	broj	10	24	112	1	147
men.	%	6.8	16.3	76.2	0.7	
H	broj	37	20	82	1	140
pol.	%	26.4	14.3	58.6	0.7	
H	broj	47	44	194	2	287
ukupn.	%	16.4	15.3	67.6	0.7	

	χ^2	P	C
Srbija	19.15848	0.00	0.25
Hrvatska	22.35602	0.00	0.27

T-18: Školska sprema u vreme istraživanja

		srednje	više	visoko	ostalo	svega
S	broj	2	22	117	/	141
men.	%	1.4	15.6	83.0		
S	broj	21	24	91	/	136
pol.	%	15.4	17.6	66.9		
S	broj	23	46	208	/	277
ukupn.	%	8.3	16.6	75.1		
H	broj	4	18	124	1	147
men.	%	2.7	12.2	84.4	0.7	
H	broj	21	23	96	/	140
pol.	%	15.0	16.4	68.6		
H	broj	25	41	220	1	287
ukupn.	%	8.7	14.3	76.7	0.3	

	χ^2	P	C
Srbija	18.94853	0.00	0.23
Hrvatska	16.57252	0.00	0.25

Podaci iz tabela nam potvrđuju ovu pretpostavku. U Srbiji je 20,6% sadašnjih direktora počelo svoj radni vek sa obrazovanjem do srednje škole, a čak je 37,4% političara startovalo sa istim obrazovanjem. U Hrvatskoj je ovo još naglašenije. Kod menadžera ih je bilo 39,7%, a kod političara čak 47,8%. Iz podataka se, dakle, vidi da ih se veliki broj naknadno doškolovavao i time, kroz rad, pored ostalih, sticao i ovaj uslov za ulazak u elitu.

Ovi nam podaci kazuju da je u međuvremenu došlo do promene obrasca regrutacije na elitne položaje. Pored starog obrasca ideološki poželjnog porekla, počeo je da se razvija i obrazac ideološki poželjnog razvojnog puta rukovodećih

kadrova. Ispitanici započinju svoju radnu karijeru obavljajući nemanuelne poslove čime sebi obezbeđuju početni uslov za dugi marš kroz institucije sistema. Doškolovavanjem uz rad, ali i korišćenjem političkog kanala stižu kvalifikacije za viša (najčešće stručnjačka) radna mesta. Ideološki poželjno poreklo se time dopunjuje ideološki poželjnim obrascem razvijanja lične karijere. Posledica toga je nalaz da je pre prvog postavljenja na elitni položaj samo 5% menadžera i 20,5% političara u Srbiji (za razliku od stanja s početka radne karijere, kada ih je bilo 20,6% menadžera i 37,4% političara) imalo obrazovanje zaključno sa srednjom školom, a u Hrvatskoj ih je bilo 7,5% menadžera i 27,1% političara (na početku radne karijere ih je bilo 39,7% menadžera i 47,8% političara.). Stanje u vreme istraživanja kazuje da je čak i posle izbora na elitni položaj postojala tendencija nadoknađivanja obrazovnog nivoa, tj. naknadnog doškolovavanja. Neka istraživanja (vidi Lazić, 1987) kazuju da mlađa generacija gotovo bez izuzetka poseduje fakultetsku diplomu, a da su oni sa nižim obrazovanjem uglavnom starije dobi te da kao takvi predstavljaju zaostatak iz ranijeg perioda kada obrazovanje nije imalo ulogu koju ima u novije vreme.

T-19: Stručno usmerenje (više i visoko obrazovanje)²

		1	2	3	4	5	6	7	8	
S men.	broj	15	7	3	49	3	33	21	7	138
	%	10.9 (10.6)	5.1 (5.0)	2.2 (2.1)	35.5 (34.8)	2.2 (2.1)	23.9 (23.4)	15.2 (14.9)	5.1 (5.0)	
S pol.	broj	5	19	5	7	6	17	23	31	113
	%	4.4 (3.7)	16.8 (14.0)	4.4 (3.7)	6.2 (5.1)	5.3 (4.4)	15.0 (12.5)	20.3 (16.9)	27.4 (22.8)	
S ukup.	broj	20	26	8	56	9	50	44	38	251
	%	8.0 (7.2)	10.4 (9.4)	3.2 (2.9)	22.3 (20.2)	3.6 (3.2)	19.9 (18.0)	17.5 (15.9)	15.1 □□□	
H men.	broj	11	7	9	31	6	57	11	10	142
	%	7.7 (7.5)	4.9 (4.8)	6.3 (6.2)	21.8 (21.2)	4.2 (4.1)	40.1 (39.0)	7.7 (6.8)	7.0 □□□	
H pol.	broj	7	16	7	14	2	26	18	29	119
	%	5.9 (5.0)	13.4 (11.4)	5.9 (5.0)	11.8 (10.0)	1.7 (1.4)	21.9 (18.6)	15.1 (12.9)	24.4 (20.7)	
H ukup.	broj	18	23	16	45	8	83	29	39	261
	%	6.9 (6.3)	8.8 (8.0)	6.1 (5.6)	17.2 (15.7)	3.1 (2.8)	31.8 (28.9)	11.1 (10.1)	14.9 (13.6)	

 χ^2

P

C

Srbija	62.03262	0.00	0.45
Hrvatska	33.84322	0.00	0.34

²Oznake u tabeli označavaju: 1- više tehničke škole; 2 - više netehničke škole (pretežno društvene - pravno-ekonomskog smera); 3 - fakultete prirodnih nauka; 4 - tehničke fakultete; 5 - grupu medicinskih, stomatoloških, farmaceutskih i veterinarskih fakulteta; 6 - ekonomski fakultet; 7 - pravni fakultet; 8 - ostale fakultete društvenih nauka i umetnosti.

S obzirom da je u okviru elite ogromna većina imala više ili visoko obrazovanje, nije bez značaja utvrditi koje su struke dominirale. Uvid u tabelu 19 kazuje da su najčešće bile prisutne diplome društvenih nauka. Ovo posebno važi za političare, kojih je u ovim strukama u Srbiji četiri petine, a u Hrvatskoj tri četvrtine. Među menadžerima ih je bilo oko polovine (u Hrvatskoj nešto više). Od ostalih fakulteta/viših škola najzastupljeniji su bili tehnički, i to, pre svega, kod menadžera. U Srbiji je trećina takvih, a u Hrvatskoj oko četvrtine. Ako ovim brojevima dodamo i više tehničke škole, ispada da ovo obrazovanje u Srbiji ima bezmalo polovina menadžera, a u Hrvatskoj nešto manje od trećine. Karakteristično je da je u Hrvatskoj i među političarima bilo dosta onih sa višim i visokim obrazovanjem tehničkog usmerenja (17,7%), dok je u Srbiji takav svaki deseti. Gledano po republikama, odnos društvenih i nedruštvenih fakulteta je, među političarima, bio ujednačen (3:1). Među menadžerima je u Srbiji njihov međusoban odnos bio uravnotežen, dok su u Hrvatskoj i ovde dominirali društvenjaci.

U unutrašnjoj strukturi fakulteta društvenih nauka najbrojnija je kategorija ekonomski fakultet. Ovde izuzetak čine samo političari u Srbiji. Kod menadžera u Hrvatskoj, statističkim jezikom rečeno, diploma ekonomskog fakulteta je predstavljala modalnu - reč je o ubedljivo najučestalijoj diplomi (40,4%). U Srbiji, kod istog sloja elite, modalnu predstavljaju (zbirno) tehnički fakulteti (35,5%). Kod političara u obe republike visoko je prisustvo onih koji su završili ostale fakultete društvenih nauka: filozofski, filološki, fakultet političkih nauka i slično, što se i očekivalo s obzirom na širok spektar obrazovanja koje pružaju ovi fakulteti.

Podaci od pre trideset godina (Popović, 1973: 134-137) kazuju da je među jugoslovenskim političarima bilo oko 30%, a među menadžerima oko 15% onih bez univerzitetske diplome (više i visoke sprema). Očigledno da je vremenom obrazovanje sve više dobijalo na značaju prilikom regrutacije na elitne položaje. Unutrašnja struktura visokoškolskih kvalifikacija u globalu tada nije bila značajno drugačija od ove utvrđene krajem osamdesetih.

Dakle, globalni je zaključak da je vremenom obrazovanje sve više dobijalo na značaju kao kanal za uspon na elitne položaje. No, i pored toga, ono je sve vreme bilo u sprezi sa ideološkim kriterijumima koji su u međuvremenu doživljavali svoje transformacije. To potvrđuju podaci o velikom broju onih koji su najviše diplome stekli uz rad. Na osnovu ovog podatka, realno je zaključiti da su kandidati koji su zadovoljili ideološke kriterije i bili stavljeni na "kadrovske liste" imali u svom ličnom napredovanju dopunski motivacioni faktor da naknadno ispune i traženi školski uslov za dolazak/ostanak na visokom društvenom položaju. U ovome se može tražiti još jedan u nizu uzroka nefunkcionalnosti sistema. Umesto vrsnih stručnjaka, stvorenih tokom procesa redovnog školovanja i prekaljenih u praksi, menadžerske položaje su često zauzimali "miljenici sistema" koji su u velikom broju slučajeva naknadno donosili uverenje o ispunjenom školskom uslovu. Njihov uspon

kroz rukovodeće funkcije tekao je uglavnom zahvaljujući selekciji rukovodenoj kriterijumom moralno-političke podobnosti, bilo da je reč o ličnom društveno-političkom angažmanu, bilo o korišćenju ranije stečenih ličnih i porodičnih veza. Visokoškolska diploma se uglavnom pojavljivala kao formalno pokriće za zauzimanje rukovodećeg položaja. U političkoj sferi, u kojoj se donose strateške odluke, bilo je prilično onih bez visokog/višeg obrazovanja. S obzirom da je u tom segmentu elite skoncentrisana najveća društvena moć, te da je tamo pravljene odabir kandidata za upražnjena upravljačka mesta u svim sektorima delatnosti, to se može postaviti kao realno i pitanje: "Da li je visoka stručnost bila formalan ili suštinski kriterijum za uspon na elitne položaje?" Veliki politički pritisak koji je u poslednje dve decenije vršen na institucije višeg i visokog obrazovanja, sa ciljem što masovnijeg upisa novih studenata, jedan je od indikatora degradacije i formalizovanja stručnosti, njenim svođenjem na puko posedovanje diplome, koja je otvorila put prikrivenom delovanju ideološkog kriterijuma pretočenog u nejasno definisanu formulu moralno-političke podobnosti, a koja je za svoju posledicu imala zatvaranje elite, što je, dalje, vodilo ka potpunoj blokadi političkog, ekonomskog i kulturnog života zemlje, pokrenutog neracionalnim formalno-pravnim, ideološkim i ostalim pretpostavkama funkcionisanja društva.

Jugoslovenska elita je bila formirana kao elita sa jakim ideološkim predznakom. Kako je jedan od njenih osnovnih zadataka u izgradnji socijalističkog društva bila industrijalizacija, tako se javila i potreba da se prikrije njen ideološki karakter. Tokovi unutargeneracijske pokretljivosti u obrazovanju kazuju da nije došlo do njene stvarne transformacije u neideološki i razvojno-modernizacijski orijentisanu elitu. Jedan od glavnih razloga tome je i nepostojanje razvijenih tržišnih mehanizama (dogovorna ekonomija) koji bi kroz tržišnu utakmicu demokratizovali pristup elitnim položajima. Drugi bitan razlog je široko otvaranje univerzitetskih vrata praćeno masovnim upisom studenata i liberalizacijom režima studija, čija je praktična posledica povećanje broja diplomiranih uz smanjen kvalitet stručnosti, odnosno formalizacija kriterija stručnosti (obrazovanja) njegovim svođenjem na posedovanje diplome. Ovo je otvorilo mogućnost mnogim pripadnicima elite da dodatno steknu neophodan formalni školski uslov za napredovanje. Prikazani podaci samo kazuju da je ova elita sve vreme uporno zadržavala i prikrivala svoj ideološki predznak, usporavajući na taj način zakonomerne tokove razvoja industrijskog društva, što je za posledicu imalo nefunkcionalnost sistema. Umesto adekvatnih tehničkih, tehnoloških i organizacionih rešenja praktičnih problema koja se očekuju od razvojno i modernizacijski orijentisane elite, postojeća je elita sve vreme nudila ideološke formule očekujući aklamativnu saglasnost izmanipulisane i depolitizovane mase preostalog dela stanovništva.

I ovde će biti primenjena log-linearna analiza da bi se utvrdilo postojanje statistički značajnih veza između posmatranih činilaca međugeneracijske i

unutargeneracijske pokretljivosti u obrazovanju. Dakle, polazni zasićeni model sadrži sledeće elemente.

$$(O_O * O_M * O_1 * O_2 * O_3)^3$$

Hijerarhijskim postupkom dobijeni su sledeći rezultati:

Za Srbiju:

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli.

K	DF	L.R. Chisq	Prob	Pearson Chisq	Prob	Iteration
5	72	.000	1.0000	.000	1.0000	3
4	228	5.189	1.0000	3.141	1.0000	15
3	362	69.062	1.0000	112.098	1.0000	13
2	419	833.303	.0000	3529.650	.0000	2
1	431	1416.214	.0000	5934.546	.0000	0

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog reda jednaki nuli.

K	DF	L.R. Chisq	Prob	Pearson Chisq	Prob	Iteration
1	12	582.910	.0000	2404.895	.0000	0
2	57	764.242	.0000	3417.553	.0000	0
3	134	63.873	1.0000	108.957	.9447	0
4	156	5.189	1.0000	3.141	1.0000	0
5	72	.000	1.0000	.000	1.0000	0

Na osnovu testova da su efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli i efekti K-tog reda jednaki nuli može se konstatovati da efekti trećeg, četvrtog i petog reda ne zadovoljavaju uslov opstanka u modelu. Dakle, uslov opstanka u modelu zadovoljile su interakcije prvog i drugog reda.

Testiranje parcijalnih asocijacija.

Effect Name	DF	Partial Chisq	Prob	Iter
OO*OM*O1*O2	36	.512	1.0000	4
OO*OM*O1*O3	36	.000	1.0000	3
OO*OM*O2*O3	36	.409	1.0000	4
OO*O1*O2*O3	24	.406	1.0000	3
OM*O1*O2*O3	24	.000	1.0000	3
OO*OM*O1	18	14.545	.6929	14
OO*OM*O2	18	6.203	.9953	11
OO*O1*O2	12	7.271	.8392	14

³ Oznake u modelu predstavljaju sledeće: O_O - obrazovanje oca; O_M - obrazovanje majke; O₁ - obrazovanje na prvom radnom mestu; O₂ - obrazovanje na prethodnom radnom mestu i O₃ - aktuelno obrazovanje.

OM*O1*O2	12	1.404	.9999	18	
OO*OM*O3	18	14.876	.6705	9	
OO*O1*O3	12	1.970	.9995	20	
OM*O1*O3	12	.002	1.0000	16	
OO*O2*O3	12	6.715	.8759	20	
OM*O2*O3	12	4.003	.9834	15	
O1*O2*O3	8	8.288	.4059	15	
OO*OM	9	189.689	.0000	14	*
OO*O1	6	18.789	.0045	13	*
OM*O1	6	12.992	.0432	14	*
OO*O2	6	4.784	.5718	16	
OM*O2	6	.827	.9913	13	
O1*O2	4	48.732	.0000	15	*
OO*O3	6	1.468	.9616	14	
OM*O3	6	10.736	.0969	13	
O1*O3	4	13.996	.0073	12	*
O2*O3	4	79.832	.0000	16	*
OO	3	3.415	.3320	2	
OM	3	113.074	.0000	2	*
O1	2	111.505	.0000	2	*
O2	2	152.745	.0000	2	*
O3	2	202.171	.0000	2	*

Na osnovu testa parcijalnih asocijacija se vidi da ni sve interakcije drugog reda ne zadovoljavaju uslov opstanka u optimalnom modelu značajnih veza. Test parcijalnih asocijacija kazuje da postoji šest interakcija drugog reda koje zadovoljavaju uslov (statističke značajnosti) za opstanak u modelu.

Algoritam eliminacije unazad predlaže sledeći model kao najbolji model koji prikazuje raspodelu značajnih veza posmatranih varijabli:

If Deleted Simple Effect is	DF	L.R.	Chisq Change	Prob	Iter
O1*O3	4		10.504	.0327	4
O1*O2	4		53.959	.0000	5
O2*O3	4		92.693	.0000	5
OM*O3	6		16.388	.0118	5
OO*OM	9		187.715	.0000	5
OO*O1	6		22.652	.0009	5

The final model has generating class
(O1*O3) (O1*O2) (O2*O3) (OM*O3) (OO*OM) (OO*O1)

Likelihood ratio chi square = 93.14258 DF = 386 P = 1.000

Osvrt na ponuđeni model kazuje da je u njega uključeno šest interakcija drugog reda, ali ne onih šest koje su se mogle pretpostaviti na osnovu testa parcijalnih asocijacija. Naime, razlika je u tome što je u gornjem testu bio ponuđen efekt ($O_M * O_1$) sa $p=0.0432$, dok je on u konačnom modelu izostavljen ali se zato pojavljuje efekt ($O_M * O_3$) koji u testu ima značajnost $p=0.0969$. Dakle, i ovde ulazimo u kontradiktornost iz koje je najbolje izaći prihvatanjem modela dobijenog algoritmom.

Za Hrvatsku su dobijeni sledeći rezultati:

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli.

K	DF	L.R. Chisq	Prob	Pearson Chisq	Prob	Iteration
5	72	.000	1.0000	.000	1.0000	3
4	228	2.142	1.0000	1.232	1.0000	12
3	362	64.321	1.0000	71.499	1.0000	18
2	419	666.276	.0000	2351.486	.0000	2
1	431	1321.041	.0000	4367.372	.0000	0

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog reda jednaki nuli.

K	DF	L.R. Chisq	Prob	Pearson Chisq	Prob	Iteration
1	12	654.765	.0000	2015.886	.0000	0
2	57	601.956	.0000	2279.987	.0000	0
3	134	62.179	1.0000	70.267	1.0000	0
4	156	2.142	1.0000	1.232	1.0000	0
5	72	.000	1.0000	.000	1.0000	0

I u Hrvatskoj testovi da su efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli te da su efekti K-tog reda jednaki nuli kazuju da ima osnova da se odbace efekti trećeg, četvrtog i petog reda jer ne ispunjavaju uslov statističke značajnosti. Dakle, uslov opstanka u modelu zadovoljavaju interakcije drugog i prvog reda.

Testiranje parcijalnih asocijacija.

Effect Name	DF	Partial Chisq	Prob	Iter
OO*OM*O1*O2	36	.327	1.0000	4
OO*OM*O1*O3	36	.590	1.0000	3
OO*OM*O2*O3	36	1.252	1.0000	10
OO*O1*O2*O3	24	.000	1.0000	3
OM*O1*O2*O3	24	.000	1.0000	3
OO*OM*O1	18	13.819	.7408	12

OO*OM*O2	18	8.454	.9711	6	
OO*O1*O2	12	2.628	.9977	12	
OM*O1*O2	12	2.252	.9989	12	
OO*OM*O3	18	11.429	.8753	10	
OO*O1*O3	12	1.186	1.0000	12	
OM*O1*O3	12	.100	1.0000	12	
OO*O2*O3	12	6.595	.8832	11	
OM*O2*O3	12	11.905	.4533	6	
O1*O2*O3	8	.505	.9999	12	
OO*OM	9	134.375	.0000	15	*
OO*O1	6	6.072	.4152	17	
OM*O1	6	11.773	.0672	11	
OO*O2	6	2.929	.8177	16	
OM*O2	6	10.586	.1020	11	
O1*O2	4	83.249	.0000	10	*
OO*O3	6	7.181	.3045	17	
OM*O3	6	2.986	.8106	17	
O1*O3	4	3.129	.5365	19	
O2*O3	4	94.575	.0000	18	*
OO	3	36.397	.0000	2	*
OM	3	128.909	.0000	2	*
O1	2	121.078	.0000	2	*
O2	2	140.559	.0000	2	*
O3	2	227.822	.0000	2	*

Na osnovu testa parcijalnih asocijacija se vidi da ni sve interakcije drugog reda ne zadovoljavaju uslov opstanka u optimalnom modelu značajnih veza. Test parcijalnih asocijacija kazuje da tri interakcije drugog reda zadovoljavaju uslov opstanka u optimalnom modelu značajnih veza.

Algoritam eliminacije unazad predlaže sledeći model kao najbolji model koji prikazuje raspodelu značajnih veza među posmatranim varijablama:

If Deleted	Simple Effect is	DF	L.R.	Chisq	Change	Prob	Iter
O1*O2		4		193.120		.0000	2
OM*O1		6		26.540		.0002	2
OO*OM		9		149.228		.0000	13
OM*O2		6		13.276		.0389	2
O2*O3		4		206.687		.0000	13

The final model has generating class

$$(O_1*O_2) (O_M*O_1) (O_O*O_M) (O_M*O_2) (O_2*O_3)$$

$$\text{Likelihood ratio chi square} = 91.67731 \quad \text{DF} = 390 \quad \text{P} = 1.000$$

Ponudeni model sadrži pet interakcija drugog reda: sve tri interakcije koje slede iz testa parcijalnih asocijacija $^a(O_1*O_2)(O_2*O_3)(O_O*O_M)^o$ ali i dve interakcije koje u prethodnom testu nisu zadovoljile uslov: (O_M*O_1) čiji je $p=0.0672$ i (O_M*O_2) čiji je $p=0.1020$. Dakle, i ovde ulazimo u kontradiktornost iz koje je najbolje izaći prihvatanjem modela koji je ponudio algoritam.

Na osnovu dobijenih modela može se zaključiti sledeće:

1. Da je u modelu za Srbiju prisutno šest, a u modelu za Hrvatsku pet interakcija drugog reda. Zajedničko u oba modela je prisustvo tri interakcije koje ukazuju na statistički značajnu vezu obrazovanja roditelja, zatim obrazovanja na prvom i prethodnom radnom mestu i vezu obrazovanja na prethodnom radnom mestu i položaja unutar elite. Iz ovoga se može zaključiti da je u prethodnoj generaciji postojala značajna veza obrazovanja, odnosno da je na delu bila tendencija obrazovne homogamije nižih obrazovnih kategorija koja je bila iznuđena standardno niskim stepenom obrazovanja ukupne populacije u generaciji roditelja pripadnika elite. S druge strane je bila prisutna obrazovna heterogamija (pre svega muškaraca sa višim i visokim obrazovanjem). Iz ovoga sledi zaključak o prisustvu značajnih socijalnih razlika u obrazovanju roditelja pripadnika elite, koje su uslovljene (iznuđene) ukupnom patrijarhalno-tradicionalističkim društvenim kontekstom u kom je živela prethodna generacija. Karakteristika je tog socijalnog konteksta da je muškarac bio predodređen za javne, a žena za privatne uloge, što se vidi i kroz raspodelu obrazovanja roditelja pripadnika elite.

2. Što se tiče međugeneracijskih uticaja, na osnovu dobijenih modela se može tvrditi da je obrazovanje majke pripadnika elite u Srbiji davalo značajniji krajnji efekat od obrazovanja oca, a u Hrvatskoj obrazovanje majke je davalo značajniji početni impuls dok na konačni efekat obrazovnog procesa veći uticaj ima obrazovanje oca. Osvrt na raspodelu obrazovanja roditelja kazuje da se radi o tome da su pripadnici elite u velikoj većini slučajeva imali visoko (ili više) obrazovanje, dok su njihove majke imale, najčešće, nisko obrazovanje (do osnovne škole). Očevi pripadnika elite su gotovo pravilno raspoređeni na četiri grupe (nezavršeno osmogodišnje, osmogodišnje, srednje i više/visoko). Ova raspodela obrazovanja praktično ukazuje na činjenicu da će se statistički značajnije i čvršće veze naći na relaciji majka-ispitanik. Ovi podaci imaju puni smisao kada se dovedu u vezu sa činjenicom da je socijalno i obrazovno poreklo elite (očevi) bilo više od istog kod ukupne populacije, što znači da je sadašnja elita kao celina, na početku svog ulaska u društveni i javni život, imala bolje početne "životne šanse" od preostalog dela populacije da se kvalifikuje za ulazak u elitu.

3. Takođe se može zaključiti da u Hrvatskoj deluje sukcesivni model pokretljivosti u obrazovnoj strukturi. To znači da postoje značajne veze u napredovanju korak po korak. U Srbiji je situacija nešto drugačija, moglo bi se reći stabilnija, sa čvršćom vezom obrazovanja u sva tri vremenska trenutka. To, uostalom potvrđuju i podaci iz tabela. Prisustvo tri interakcije drugog reda u modelu za Srbiju još ne znači da se one mogu zameniti jednom interakcijom trećeg reda (da je situacija obrnuta, zamena bi bila moguća, mada ne bi postojala praktična potreba za njom) zbog toga što to ne dozvoljava test da su efekti trećeg reda jednaki nuli (vrednost testa = 1.000).

4. Iz tabele standardnih reziduala (ukupno njih 432) vidi se da u Srbiji postoji sedam standardnih reziduala koji prelaze kritičnu granicu od 1.96. U Hrvatskoj je takvih četiri. Iz toga se može zaključiti da ponuđeni modeli relativno dobro reprezentuju stvarne podatke.

Političko angažovanje kao kanal pokretljivosti

Dosadašnja istraživanja kazuju da je politička aktivnost veoma značajan kanal vertikalne pokretljivosti. Njegova se značajnost posebno zapaža kada su u pitanju viši društveni položaji⁴. Stoga je i razumljivo što neki kritičari društava nastalih po uzoru na SSSR koriste termin "aparati vlasti" da bi pomoću njega predstavili vrh partijske hijerarhije (v. Matthews, 1979: 213-254). Osvrt na podatke iz dosadašnjih istraživanja kazuje da je empirijski najubedljiviji pokazatelj privrženosti ideologiji, datom društvenom sistemu i njegovim temeljnim vrednostima - što se drugačije naziva moralno-politička podobnost - članstvo u SK (up. Barton, Denitch, Kadushin, 1973). Suprotno očekivanjima šire i mahom neupućene javnosti, zadovoljenje formalnog dela ovog zahteva nije bilo stoprocentno ispunjeno. Nisu svi pripadnici elite obavezno bili i članovi SK, a ni svi članovi partije nisu zauzimali visoke položaje. Ovo je posebno važno za menadžere od kojih je u vreme istraživanja u obe republike bilo oko 14-15% vanpartijaca. Kod političara su takvi bili izuzetak. Tri decenije ranije u sastavu elite jedva da je bilo onih koji nisu bili članovi Partije⁵. To, naravno, ne znači da je opao uticaj i značaj partije u javnom životu već da su na scenu stupili i drugi socijalni mehanizmi, te da je politički kriterijum često delovao indirektno. Čak se može tvrditi da je ovaj kanal imao veći značaj za pokretljivost prethodne generacije - roditelja sadašnjih političara i menadžera. Pokretljivost istraživane generacije elite bila je značajno determinisana kako njihovim socijalnim

⁴ U istraživanjima o regrutaciji elite napravljeno je više modela pokretljivosti, a u njima kao značajan činilac figurira upravo politička aktivnost. Šire o ovome vidi u Massey, Hodson, Sekulić, 1991.

⁵ V. Popović je našla da je takvih među menadžerima bilo 1,2%, a među političkim funkcionerima još i manje (Vidi Popović, 1973: 141).

poreklom i obrazovanjem, tako i političkom aktivnošću, za koju se takođe može reći da je kod znatnog broja njih bila statusno determinisana.

T 19: Članstvo u SK

		ne	bio je	da	svega
S	broj	20	13	108	141
	%	14.2	9.2	76.6	
S	broj	1	4	131	136
	%	0.7	2.9	96.3	
S	broj	21	17	239	277
	%	7.6	6.1	86.3	
H	broj	22	5	120	147
	%	15.0	3.4	81.62	
H	broj	1	0	139	140
	%	0.7	0.0	99.3	
H	broj	23	5	259	287
	%	8.0	1.7	90.2	

	χ^2	P	C
Srbija	24.08617	0.00	0.28
Hrvatska	25.41212	0.00	0.29

Bar jednu deceniju pre gašenja SKJ mogle su se čuti ideje o skidanju hipoteke s moralno-političke podobnosti kandidata za javne funkcije. Išlo se čak i dotle da se govorilo kako za upravljačke funkcije u privredi nije neophodno da kandidat bude član SK, uz ogradu da uvek može biti smenjen s funkcije ukoliko ne deluje u okviru politike i prakse SK, čime se može smanjiti nekontrolisan i karijeristički determinisan priliv novih članova (v. Milić, 1984: 430). Treba napomenuti da je u sastavu elite bilo i bivših članova SK. Ovde je, verovatno, reč o onima koji su sami izašli iz partije, i to uglavnom u novijem periodu. U suprotnom, prilikom isključivanja, realno je očekivati da bi isti bio smenjen i sa funkcije, tim pre što je poslednjih godina obavljena znatnija kadrovska konsolidacija funkcionerskog dela partije.

Bivših članova SK je, u vreme istraživanja, znatno više bilo u Srbiji nego u Hrvatskoj. S obzirom na neka kasnija dešavanja, teško da se može tvrditi da je u Srbiji bio manji ugled i značaj vodeće idejno-usmeravajuće društveno-političke organizacije nego što je to bio slučaj u Hrvatskoj. Ovu tezu potkrepljuju i konkretni statistički podaci. Broj članova SK (odnosno njihovo učešće u ukupnoj populaciji) je u jednom dužem periodu bio u porastu. Da ne zalazimo u motive ulaska u SK, gde je verovatno prisutan znatan broj onih koji su orijentisani čisto pragmatičnim

razlozima, podaci kazuju da ih je u vreme pred rapidno zaoštavanje krize, iz godine u godinu, bilo sve više. Tako, na ukupnom jugoslovenskom prostoru ih je bilo 1968. god. 8,34% (Srbija 8,34% i Hrvatska 7,4%), 1975. god. 9,04% (Srbija 9,10%, Hrvatska 7,30%, a 1981. 13,37% (Srbija 13,83%, Hrvatska 10,13%) (Vušković, 1984). Dakle, njihov broj se u obe republike povećavao, s tim da je priraštaj veći u Srbiji. Uostalom, od početka izgradnje socijalističkog društva u Savez komunista su ulazili mahom oni koji su bili spremni i zainteresovani za uzlaznu pokretljivost, tako da se već prvih posleratnih godina dešavalo to da su se prvenstveno politički aktivni prebacivali iz poljoprivrede u druge delatnosti. Ovaj trend je nastavljen i dalje tako da su politički aktivni imali veće životne šanse za ostvarivanje sopstvene socijalne promocije, što je do posebnog izražaja došlo kod izbora na neki od elitnih položaja.

Ni socijalna struktura članstva SK nije bila proporcionalna ukupnoj društvenoj strukturi. Početkom sedamdesetih menadžeri su bili devet puta više zastupljeni u članstvu partije nego u ukupnom stanovništvu. Za njima slede tehnička inteligencija (5,5 puta), osoblje zaštite (3,5 puta), inteligencija (3,3 puta), studenti (3 puta). Na dnu liste su poljoprivrednici i ostali privatnici, kojih je u partiji bilo pet puta manje, i domaćice, kojih je bilo deset puta manje nego u ukupnom stanovništvu (Denitch, 1973: 111-112). Ova tendencija prezastupljenosti visokoobrazovanih i onih na visokim društvenim položajima kao i mogućih kandidata za te položaje održavala se i u kasnijim godinama. Ovo je bilo karakteristično ne samo za Jugoslaviju već i za ostale socijalističke zemlje sa dominantnom komunističkom partijom (Šporer, 1986).

Dakle, u Srbiji je učešće članova Saveza komunista u ukupnom stanovništvu bilo na nivou jugoslovenskog proseka, a u Hrvatskoj ispod toga. S druge strane, učešće članova partije u sastavu elite je veće u Hrvatskoj. Poslednjih godina prikazanog perioda vođena je otvorena kampanja za omasovljivanje SK i njeni rezultati su se videli i u Hrvatskoj, ali ipak znatno ispod polovine priraštaja u Srbiji. Priraštaj u Srbiji u periodu 1968/81. iznosio je 5,68%, a u Hrvatskoj 2,68%. Ovo već nedvosmisleno govori o ugledu i popularnosti ove organizacije u dve pomenute republike. Može se smatrati da je u tom periodu u Hrvatskoj, od svih republika, bio najmanji interes za ulazak u Partiju⁶.

Ako uzmemo u obzir secesionističke tendencije, javno izražene unutar nekih krugova hrvatske elite, može se smatrati da je ona ipak bila skoncentrisana na ostvarenje zajedničkog cilja - postizanja većeg stepena samostalnosti Hrvatske u odnosu na saveznu državu, koja se, samostalnost, određivala, u različitim trenucima, u rasponu od labave federacije pa sve do nezavisne države. Hrvatska je elita,

⁶ Čak je i u Sloveniji, u kojoj je, inače, bilo najmanje članova SK, njihov postotak u ukupnom stanovništvu povećan za 3,39% (od 5,74% na početku ovog perioda do 9,13% na kraju). Inače, najveći je priraštaj bio u Crnoj Gori (5,86%) s tim da je 1981. godine u Partiji bilo 18,79% ukupnog stanovništva.

verovatno, neke svoje unutrašnje sporove ili ostavila za kasnije ili se blagovremeno potrudila da nosioce drugih ideja i ideologija distancira od sebe. Čak se može tvrditi da je do te mere oslabila ugled SK u očima javnosti i da je time dala svoj deo doprinosa za raspad SK i jugoslovenske države.

Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj obavljani su ubrzo po prikupljanju podataka za ovo istraživanje i na njima je SK doživeo poraz. Na mnogim visokim položajima nove vlasti našli su se i nekadašnji "provereni kadrovi" a nekadašnji SKH se raspao bez buke i pompe. Može se pretpostaviti da se SKH održao do poslednjeg trenutka iz pragmatičnih razloga, s obzirom da je na snazi bio jednopartijski sistem.

T-20: Aktivnost u ostalim DPO

		ne	da	svega
S	broj	101	40	141
men.	%	71.6	28.4	
S	broj	31	103	136
pol.	%	23.5	76.5	
S	broj	133	144	277
ukupn.	%	48.0	76.5	
H	broj	76	71	147
men.	%	51.7	48.3	
H	broj	14	126	140
pol.	%	10.0	90.0	
H	broj	90	197	287
ukupn.	%	31.4	68.6	

	χ^2	P	C
Srbija	64.17209	0.00	0.43
Hrvatska	57.93017	0.00	0.41

Aktivnost u ostalim društveno-političkim organizacijama može se posmatrati kao dopunski element političke aktivnosti u odnosu na članstvo u SK. Ove su organizacije uglavnom funkcionisale kao transmisija SK, tako da se može smatrati da su se preko pripadnika elite, kao pojedinaca koji raspolažu velikom društvenom moći, na ostale DPO prenosili stavovi i zaključci viših partijskih foruma. Ovim se, s jedne strane, obezbeđivala dominacija Partije nad društveno-političkim organizacijama a, s druge strane, preko ovih se vršio uticaj na neke značajne oblasti društvenog života. Tako npr. posredstvom sindikata Partija je kanalisala različite socijalne probleme koji su neposredno proisticali iz sfere rada, a preko SSRN je neposredno uticala na kadrovsku politiku jer se u okviru njega vršio izbor kandidata

za javne funkcije, čime se, s jedne strane, osiguravala "rotacija" postojećih kandidata, a, s druge strane, vršila regrutacija novih pripadnika elite, koji su preko raznih formalnih pokazatelja zadovoljavali kriterijum moralno-političke podobnosti. Ovaj kriterijum može biti zaista vrlo široko shvaćen (a u prakse se tako i shvatalo) tako da se u njega uključuju, pored članstva u SK, i aktivnosti u njemu i drugim DPO, raznim samoupravnim organima i ostalim društvenim organizacijama, kao i pripadnost porodici koja je već akumulisala raznorazne zasluge za društveni poredak (učešćem u ratu, zauzimanjem raznih politički značajnih pozicija itd.) pa čak i donekle pripadnost određenom društvenom sloju. U omladinskoj organizaciji Partija je nalazila rezervoar za selekciju novih članova ali je, istovremeno, preko omladinskih aktivista vršila i prvu selekciju kadrova za značajnije društveno-političke pozicije. Naravno, uloga boraca bila je da razvijaju duh patriotizma i da podsećaju mlađe generacije na vrednosti za koje su se borili stariji, kao i na tradiciju koju su izgradili i ugradili u tekući društveni poredak, čime bi trebalo da se obezbedi kontinuitet ideologije za koju se, sve vreme socijalističke izgradnje, zalagala elita.

Podaci, s jedne strane, kazuju da je u raznim DPO bila znatno aktivnija elita u Hrvatskoj a, s druge strane, da su znatno aktivniji bili političari od menadžera. Ovi podaci potvrđuju da je politička elita u jugoslovenskom društvu koncentrisala veću društvenu moć od menadžerske elite, te da je, gledano po republikama, elita u Hrvatskoj, kao celovita društvena grupa, skoncentrisala u svojim rukama više društvene moći po ovom osnovu jer je u dosta većem broju pokrila ključne pozicije u bazi iz koje se regrutovala i u kojoj se vršio neposredan izbor kandidata koji će zauzimati upražnjena mesta u krugu elite. Nešto manji angažman političara iz Srbije u radu DPO ukazuje na veću disperziju društvene moći u okviru elite. Podaci o političkom angažmanu menadžera kazuju da je, gledano iz ugla društvenog uticaja, ovaj sloj u Srbiji imao manje političkog uticaja, iz čega bi se mogao izvesti i zaključak o većoj zavisnosti ekonomije od politike nego što je to slučaj sa Hrvatskom, u kojoj su menadžeri znatno više uključeni u politički život i znatno prisutniji na mestima na kojima se donose odluke od strateškog značaja za funkcionisanje društva. Doduše, moguće je prigovoriti valjanosti ovoga zaključka s obzirom da su hrvatski menadžeri preko svoje aktivnosti u drugim DPO iskazali znatno veću inkorporiranost u establišment, a time i svoju manju preduzetničku samostalnost i nezavisnost od politike.

T-21: Funkcije na radnom mestu

		ne	da	svega
S	broj	68	73	141
	%	48.2	51.8	
S	broj	23	113	136
	%	16.9	83.1	
S	broj	91	186	277
	%	32.9	67.1	
H	broj	50	97	147
	%	34.0	66.0	
H	broj	19	121	140
	%	13.6	86.4	
H	broj	69	218	287
	%	24.0	76.0	

	χ^2	P	C
Srbija	30.77467	0.00	0.32
Hrvatska	16.40877	0.00	0.23

T-22: Ostale funkcije

		ne	da	svega
S	broj	78	63	141
	%	55.3	44.7	
S	broj	18	118	136
	%	13.2	86.8	
S	broj	96	181	277
	%	34.7	65.3	
H	broj	54	93	147
	%	36.7	63.3	
H	broj	17	123	140
	%	12.1	87.9	
H	broj	71	216	287
	%	24.7	75.3	

	χ^2	P	C
Srbija	55.14009	0.00	0.40
Hrvatska	23.29148	0.00	0.27

Društveno-politička aktivnost može da se meri i učešćem u radu drugih društveno-političkih organizacija i zajednica, kao i samoupravnih organa. S obzirom da bi razučeni prikaz ove aktivnosti bio dosta nepregledan, ovde će pažnja biti

koncentrisana na vršenje adekvatnih funkcija na radnom mestu i van njega. Posmatrajući ovu aktivnost na duži rok, može se uočiti blago povećanje iste na radnom mestu i nešto zapaženije povećanje kada je reč o ostalim funkcijama.

T-23: Aktivnost u radnoj organizaciji pre prvog postavljenja na elitni položaj

		b. o.	ne	da	svega
S	broj	/	73	68	141
	men. %		51.8	48.2	
S	broj	1	25	118	136
	pol. %	0.7	18.4	80.9	
S	broj	1	98	178	277
	ukupn. %	0.7	35.4	64.3	
H	broj	/	63	84	147
	men. %		42.9	57.1	
H	broj	2	27	111	140
	pol. %	1.4	19.3	79.3	
H	broj	2	90	195	287
	ukupn. %	0.7	31.4	67.9	

	χ^2	P	C
Srbija	34.34125	0.00	0.33
Hrvatska	19.97962	0.00	0.26

T-24: Aktivnost pre prvog postavljenja na elitni položaj (ostale funkcije)

		b. o.	ne	da	svega
S	broj	/	95	46	141
	men. %		67.4	32.6	
S	broj	/	28	108	136
	pol. %		20.6	79.4	
S	broj	/	123	154	136
	ukupn. %		44.4	55.6	
H	broj	/	81	66	147
	men. %		55.1	44.9	
H	broj	1	35	104	140
	pol. %	0.7	25.0	74.3	
H	broj	1	116	170	287
	ukupn. %	0.3	40.4	59.2	

	χ^2	P	C
Srbija	61.38672	0.00	0.43
Hrvatska	27.58117	0.00	0.30

S obzirom na ideološke pretpostavke, ne iznenađuje podatak da su političari bili aktivniji od privrednih menadžera. Posmatrano u unutargeneracijskoj perspektivi, ulaskom u elitu povećavala se i aktivnost, i to u Srbiji neznatno (s izuzetkom kod aktivnosti menadžera van radnog mesta, gde je registrovana nešto veća aktivnost u kasnijem periodu), a u Hrvatskoj primetno. Globalno gledano, u komparativnoj perspektivi, menadžeri u Hrvatskoj su bili mnogo aktivniji od istih u Srbiji, dok je aktivnost političara bila prilično ujednačena u obe republike.

Na osnovu ovih podataka može se zaključiti da je delovanje ideološkog obrasca i na ovom polju (politički kanal društvene pokretljivosti) bilo znatno naglašenije u Hrvatskoj nego u Srbiji. Iz ovoga se može izvesti i zaključak o naglašenijoj akumulaciji funkcija u rukama pripadnika elite u Hrvatskoj nego što je to slučaj u Srbiji. U svakom slučaju, u obe se republike dolazak na javnu funkciju (elitni položaj) koristi za uključivanje u borbu za preraspodelu društvene i političke moći. Ovim se postiže i veća unutrašnja kohezivnost elite u Hrvatskoj s obzirom da je za nju karakteristična i veća koncentracija društveno značajnih funkcija. Ovo potvrđuje i znatno manji broj bivših članova SK u ovoj republici.

Generalno se može zaključiti da je, sve vreme izgradnje socijalističkih društvenih odnosa u Jugoslaviji, elita nastojala da ovlada totalitetom društvenih odnosa. Podaci o političkoj aktivnosti pripadnika elite rečito govore o tome. Ovakav zaključak svoju potvrdu nalazi prvenstveno u činjenici da je prilično veliki broj menadžera bio politički aktivan bilo kroz članstvo, bilo kroz vršenje funkcija u SK i ostalim DPO, koje su bile transmisioni mehanizam u sprovođenju partijske politike. U društvima u kojima su politika i ekonomija razdvojeni kriterijum za dolazak na menadžerski položaj niukoliko nije, niti može biti, političko angažovanje kandidata. Naprotiv, u takvom se društvu uspon na menadžerski položaj vrši zahvaljujući stručnim i profesionalnim kvalitetima i sposobnostima kandidata, a samo po sebi zauzimanje menadžerskog položaja ne povlači za sobom i zadobijanje udela u posedovanju političke moći. Takođe se može zaključiti veće prisustvo statistički značajnih veza elitnog položaja i političke aktivnosti u Srbiji nego u Hrvatskoj. U Hrvatskoj je značajna veza utvrđena samo u odnosu na aktivnost u društveno-političkim organizacijama (osim SK), dok je u Srbiji ona prisutna u svim oblicima aktivnosti, osim članstva u SK. Politička aktivnost u Srbiji je bila gotovo presudan činilac za ulazak u sloj političara. Odsustvo značajne veze sa članstvom u SK može se objasniti time što je ovo bilo gotovo podrazumevajući uslov za ulazak u elitu.

I ovde će biti upotrebljena log-linearna analiza da bi se utvrdilo postojanje statistički značajnih veza između napred prikazanih pokazatelja političke aktivnosti. Polazni zasićeni model sadrži sledeće elemente:

$$(F_{RO} * F_V * SK * A_P * F_{RO1} * F_{V1})^7$$

Na osnovu hijerarhijskog postupka predloženi su sledeći rezultati:

Za Srbiju:

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli.

K	DF	L.R.	Chisq	Prob	Pearson	Chisq	Prob	Iteration
6	1		.000	1.0000		.000	.9981	2
5	7		7.508	.3780		6.118	.5260	3
4	22		14.736	.8733		22.637	.4225	5
3	42		42.267	.4594		55.275	.0823	10
2	57		411.642	.0000		1330.454	.0000	2
1	63		733.101	.0000		1733.971	.0000	0

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog reda jednaki nuli.

K	DF	L.R.	Chisq	Prob	Pearson	Chisq	Prob	Iteration
1	6		321.459	.0000		403.517	.0000	0
2	15		369.375	.0000		1275.178	.0000	0
3	20		27.531	.1210		32.638	.0370	0
4	15		7.228	.9510		16.519	.3484	0
5	6		7.508	.2764		6.118	.4101	0
6	1		.000	1.0000		.000	.9981	0

Na osnovu testa da su efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli i efekti K-tog reda jednaki nuli može se konstatovati da efekti četvrtog, petog i šestog reda ne zadovoljavaju uslov opstanka u modelu. Dakle, uslov opstanka u modelu zadovoljavaju interakcije trećeg, drugog i prvog reda.

Testiranje parcijalnih asocijacija.

Effect Name	DF	Partial	Chisq	Prob	Iter
AP*FRO*FRO1*FV*FV1	1		7.496	.0062	3 *
AP*FRO*FRO1*FV*SK	1		.000	.9965	2
AP*FRO*FRO1*FV1*SK	1		.000	.9969	2
AP*FRO*FV*FV1*SK	1		.000	.9951	2
AP*FRO1*FV*FV1*SK	1		.000	.9973	2
FRO*FRO1*FV*FV1*SK	1		.000	.9973	2
AP*FRO*FRO1*FV	1		.617	.4322	3

⁷ Oznake u modelu predstavljaju sledeće: F_{RO} - vršenje funkcija u radnoj organizaciji; F_V - vršenje funkcija van radne organizacije; SK - članstvo u SK; A_P aktivnost u društveno-političkim organizacijama F_{RO1} - vršenje funkcija u radnoj organizaciji pre izbora na elitni položaj i F_{V1} - vršenje funkcija van radne organizacije pre izbora na elitni položaj.

AP*FRO*FRO1*FV1	1	.000	1.0000	3	
AP*FRO*FV*FV1	1	1.230	.2673	3	
AP*FRO1*FV*FV1	1	.266	.6063	3	
FRO*FRO1*FV*FV1	1	3.669	.0554	3	
AP*FRO*FRO1*SK	1	.003	.9587	3	
AP*FRO*FV*SK	1	.001	.9807	3	
AP*FRO1*FV*SK	1	.000	1.0000	3	
FRO*FRO1*FV*SK	1	.000	1.0000	3	
AP*FRO*FV1*SK	1	.000	1.0000	3	
AP*FRO1*FV1*SK	1	.001	.9779	3	
FRO*FRO1*FV1*SK	1	.000	.9857	3	
AP*FV*FV1*SK	1	.011	.9165	3	
FRO*FV*FV1*SK	1	.000	1.0000	3	
FRO1*FV*FV1*SK	1	.000	1.0000	3	
AP*FRO*FRO1	1	.020	.8886	5	
AP*FRO*FV	1	.417	.5185	5	
AP*FRO1*FV	1	.074	.7854	5	
FRO*FRO1*FV	1	.417	.5183	5	
AP*FRO*FV1	1	.371	.5423	5	
AP*FRO1*FV1	1	.432	.5109	5	
FRO*FRO1*FV1	1	.273	.6016	5	
AP*FV*FV1	1	.436	.5089	5	
FRO*FV*FV1	1	4.563	.0327	6	*
FRO1*FV*FV1	1	1.166	.2802	5	
AP*FRO*SK	1	.237	.6262	6	
AP*FRO1*SK	1	.000	1.0000	6	
FRO*FRO1*SK	1	1.096	.2952	5	
AP*FV*SK	1	.198	.6566	5	
FRO*FV*SK	1	.874	.3497	5	
FRO1*FV*SK	1	.676	.4109	5	
AP*FV1*SK	1	.659	.4169	8	
FRO*FV1*SK	1	.000	1.0000	7	
FRO1*FV1*SK	1	.000	1.0000	6	
FV*FV1*SK	1	.000	1.0000	6	
AP*FRO	1	.000	1.0000	9	
AP*FRO1	1	3.117	.0775	9	
FRO*FRO1	1	42.948	.0000	8	*
AP*FV	1	16.084	.0001	9	*
FRO*FV	1	22.967	.0000	7	*
FRO1*FV	1	2.487	.1148	7	

AP*FV1	1	6.651	.0099	9	*
FRO*FV1	1	.016	.8978	9	
FRO1*FV1	1	27.670	.0000	7	*
FV*FV1	1	27.456	.0000	7	*
AP*SK	1	1.624	.2025	10	
FRO*SK	1	.064	.8004	10	
FRO1*SK	1	1.064	.3022	10	
FV*SK	1	6.474	.0109	10	*
FV1*SK	1	.756	.3845	10	
AP	1	.522	.4700	2	
FRO	1	34.099	.0000	2	*
FRO1	1	23.524	.0000	2	*
FV	1	25.975	.0000	2	*
FV1	1	3.267	.0707	2	
SK	1	234.070	.0000	2	*

Test parcijalnih asocijacija daje nešto drugačije rezultate. Kao značajne pokazale su se jedna (od šest) interakcija petog reda ($A_P * F_{RO} * F_{RO1} * F_V * F_{V1}$) i jedna interakcija trećeg reda ($F_{RO} * F_V * F_{V1}$) i sedam interakcija drugog reda.

Algoritam eliminacije unazad predlaže sledeći model kao najbolji model koji prikazuje raspodelu značajnih veza posmatranih varijabli:

```

If Deleted Simple Effect is  DF    L.R.  Chisq  Change    Prob  Iter
AP*FRO*FRO1*FV*FV1                17.052  .0079     4
AP*FV1*SK                          1    10.210  .0014     4
FV*SK                              18.161  .0043     2

The final model has generating class
(AP*FRO*FRO1*FV*FV1) (AP*FV1*SK) (FV*SK)

Likelihood ratio chi square =    10.71272    DF = 27  P = .998

```

Osvrt na ponuđeni model kazuje da su u njega uključene (mimo očekivanja sa testa da su efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli i da su efekti K-tog reda jednaki nuli) po jedna interakcija petog, trećeg i drugog reda. Interakcija petog reda je ista koja se mogla pretpostaviti i na osnovu testa parcijalnih asocijacija. To, međutim, ne važi i za predloženu interakciju trećeg reda. Dakle, i ovde ulazimo u kontradiktornost iz koje je najbolje izaći prihvatanjem modela dobijenog algoritmom.

Za Hrvatsku su dobijeni sledeći rezultati:

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli.

K	DF	L.R. Chisq	Prob	Pearson Chisq	Prob	Iteration
6	1	.000	.9940	.000	.9939	2
5	7	.504	.9994	.266	.9999	3
4	22	18.040	.7036	18.328	.6864	7
3	42	35.341	.7565	32.702	.8477	10
2	57	348.271	.0000	2185.985	.0000	2
1	63	829.643	.0000	2348.881	.0000	0

Testiranje hipoteze da su svi efekti K-tog reda jednaki nuli.

K	DF	L.R. Chisq	Prob	Pearson Chisq	Prob	Iteration
1	6	481.372	.0000	162.896	.0000	0
2	15	312.930	.0000	2153.282	.0000	0
3	20	17.301	.6334	14.375	.8110	0
4	15	17.536	.2878	18.061	.2595	0
5	6	.504	.9978	.266	.9996	0
6	1	.000	.9940	.000	.9939	0

I u Hrvatskoj testovi da su efekti K-tog i višeg reda jednaki nuli te da su efekti K-tog reda jednaki nuli kazuju da ima osnova da se odbace efekti trećeg, četvrtog, petog i šestog reda jer ne ispunjavaju uslov statističke značajnosti za opstanak u modelu. Dakle, uslov opstanka u modelu, na osnovu ovih testova, zadovoljavaju interakcije drugog i prvog reda.

Testiranje parcijalnih asocijacija.

Effect Name	DF	Partial Chisq	Prob	Iter
AP*FRO*FRO1*FV*FV1	1	.150	.6990	3
AP*FRO*FRO1*FV*SK	1	.251	.6165	2
AP*FRO*FRO1*FV1*SK	1	.000	.9945	2
AP*FRO*FV*FV1*SK	1	.000	.9916	2
AP*FRO1*FV*FV1*SK	1	.000	1.0000	3
FRO*FRO1*FV*FV1*SK	1	.000	.9935	2
AP*FRO*FRO1*FV	1	.046	.8309	3
AP*FRO*FRO1*FV1	1	1.839	.1751	3
AP*FRO*FV*FV1	1	1.194	.2746	4
AP*FRO1*FV*FV1	1	.000	1.0000	4
FRO*FRO1*FV*FV1	1	.055	.8150	4
AP*FRO*FRO1*SK	1	.295	.5868	4

AP*FRO*FV*SK	1	2.597	.1071	3	
AP*FRO1*FV*SK	1	.038	.8454	3	
FRO*FRO1*FV*SK	1	.101	.7508	3	
AP*FRO*FV1*SK	1	.098	.7537	3	
AP*FRO1*FV1*SK	1	.007	.9331	3	
FRO*FRO1*FV1*SK	1	.047	.8285	3	
AP*FV*FV1*SK	1	.030	.8621	3	
FRO*FV*FV1*SK	1	.015	.9017	3	
FRO1*FV*FV1*SK	1	.059	.8079	3	
AP*FRO*FRO1	1	.020	.8874	7	
AP*FRO*FV	1	.082	.7741	6	
AP*FRO1*FV	1	3.201	.0736	5	
FRO*FRO1*FV	1	3.151	.0759	6	
AP*FRO*FV1	1	.863	.3528	6	
AP*FRO1*FV1	1	2.705	.1001	4	
FRO*FRO1*FV1	1	.798	.3718	6	
AP*FV*FV1	1	.926	.3359	6	
FRO*FV*FV1	1	.339	.5603	6	
FRO1*FV*FV1	1	.873	.3500	6	
AP*FRO*SK	1	.109	.7418	7	
AP*FRO1*SK	1	3.653	.0560	6	
FRO*FRO1*SK	1	.177	.6738	7	
AP*FV*SK	1	1.408	.2354	6	
FRO*FV*SK	1	.000	1.0000	7	
FRO1*FV*SK	1	.909	.3404	6	
AP*FV1*SK	1	.655	.4182	7	
FRO*FV1*SK	1	.258	.6114	6	
FRO1*FV1*SK	1	.703	.4017	7	
FV*FV1*SK	1	.733	.3920	6	
AP*FRO	1	1.577	.2092	10	
AP*FRO1	1	2.282	.1309	10	
FRO*FRO1	1	45.101	.0000	7	*
AP*FV	1	13.255	.0003	10	*
FRO*FV	1	5.297	.0214	7	*
FRO1*FV	1	3.500	.0614	8	
AP*FV1	1	7.957	.0048	10	*
FRO*FV1	1	4.279	.0386	8	*
FRO1*FV1	1	17.203	.0000	6	*
FV*FV1	1	56.464	.0000	7	*
AP*SK	1	6.423	.0113	10	*

FRO*SK	1	1.548	.2134	10	
FRO1*SK	1	1.103	.2937	10	
FV*SK	1	4.191	.0406	10	*
FV1*SK	1	.508	.4761	10	
AP	1	39.611	.0000	2	*
FRO	1	81.904	.0000	2	*
FRO1	1	39.611	.0000	2	*
FV	1	75.113	.0000	2	*
FV1	1	9.914	.0016	2	*
SK	1	235.220	.0000	2	*

Test parcijalnih asocijacija potvrđuje da se značajne veze nalaze na nivou interakcija drugog reda (sa ukupno osam kombinacija).

Algoritam eliminacije unazad predlaže sledeći model kao najbolji model koji prikazuje raspodelu značajnih veza posmatranih varijabli:

If Deleted Simple Effect is	DF	L.R. Chisq	Change	Prob	Iter
AP*FRO*FRO1*SK	1		9.392	.0022	4
FRO1*FV1	1		12.952	.0003	5
FV*SK	1		8.213	.0042	5
AP*FV	1		14.287	.0002	4
FV*FV1	1		56.159	.0000	5
AP*FV1	1		9.013	.0027	4

The final model has generating class

(AP*FRO*FRO1*SK) (FRO1*FV1) (FV*SK) (AP*FV) (FV*FV1) (AP*FV1)

Likelihood ratio chi square = 29.77136 DF = 41 P = .903

Ponudeni model sadrži jednu (na osnovu prethodnih testova neočekivanu) interakciju četvrtog reda i pet interakcija drugog reda koje su sve zadovoljile uslov opstanka u testu parcijalnih asocijacija. Dakle, i ovde ulazimo u kontradikciju iz koje je najbolje izaći prihvatanjem modela koji je predložio algoritam.

Na osnovu dobijenih modela može se zaključiti sledeće:

1. Bitna razlika ova dva modela je u broju interakcija. Model za Srbiju uključuje tri interakcije, a model za Hrvatsku uključuje šest interakcija. Za razliku od modela dobijenih u ranijim analizama, gde su bili prisutni isključivo efekti drugog reda, sada su prisutni i efekti višeg reda - konkretno, za Srbiju efekti petog i trećeg reda, a za Hrvatsku efekat četvrtog reda, što implicira mnogo složeniji splet značajnih veza nego što je to ranije bio slučaj. Ovaj nalaz ukazuje na činjenicu da je politička aktivnost, bez daljnjeg, bila izuzetno značajan uslov pri selekciji kandidata

na elitne položaje. Najčešće traženo, članstvo u SK bilo je gotovo univerzalan uslov za socijalnu promociju novoodabranih pripadnika elite, ali da ni ostali oblici političke aktivnosti nisu bili od malog značaja potvrđuje upravo prisustvo interakcija višeg reda.

2. Pretpostavka je da je politički kanal sve vreme postojanja SFRJ imao veoma značajnu ulogu za socijalnu promociju na elitne položaje, s tim da se može dodati da je posebnu važnost imala politička aktivnost pre izbora na elitni položaj te aktivnost van radne organizacije (u raznim društveno-političkim organizacijama). Odsustvo većeg broja značajnih veza članstva u SK sa ostalim činiocima političke aktivnosti i u interakcijama najvišeg reda (koje je primetno u Srbiji) može se objasniti time da je članstvo u SK bilo podrazumevajući kriterijum za ulazak u elitu.

3. U Srbiji je, u interakciji petog reda, postojala značajna veza svih važnijih (vršenje funkcija u i van radne organizacije pre i posle izbora na elitni položaj i načelne aktivnosti u društveno-političkim organizacijama) pokazatelja političke aktivnosti (izuzev članstva u SK), što ukazuje na to da se politička aktivnost (kroz konkretno angažovanje u vršenju različitih funkcija), kao kanal uspona na elitne položaje, mogla posmatrati kao homogena aktivnost čija forma ispoljavanja nije bila toliko bitna za napredovanje. Važni su bili bliski kontakti sa onima koji vrše odabir potencijalnih kandidata za ulazak u elitu. Oni se najlakše ostvaruju kroz direktno učešće u radu društveno-političkih organizacija koje su delovale i po teritorijalnom i po radnom principu. Generalno se može konstatovati da su pripadnici elite nalazili sopstvene puteve u širem izboru mogućih oblika društveno-političke aktivnosti čime su neprestano održavali bliske veze sa pojedincima na hijerarhijski višim položajima.

4. U Hrvatskoj je postojala značajna i kompleksna veza članstva u Savezu komunista sa načelnom aktivnošću u društveno-političkim organizacijama i vršenjem različitih funkcija u radnoj organizaciji pre i posle izbora na elitni položaj, ali i razuđen skup značajnih veza pojedinih pokazatelja društveno-političke aktivnosti, što ukazuje na mogućnost da je elita u Hrvatskoj bila manje homogena, u smislu svoje povezanosti i organizovanosti.

5. Iz konstatacije da je elita u Srbiji bila homogenija i organizovanija, posmatrano kroz čvršći splet društveno-političke aktivnosti, od iste u Hrvatskoj, može se pretpostaviti da je u Srbiji postojala jača unutargrupna ideološko-politička integracija elite nego što je to bio slučaj u Hrvatskoj, te da je ona, stoga, uspela da se održi na vlasti i posle prvih višestranačkih izbora, što eliti u Hrvatskoj nije pošlo za rukom. Razuđeniji splet značajnih veza u Hrvatskoj može da nagovesti činjenicu da je hrvatska elita ranije uvidela neminovnost raspada ideološko-političke integrativne osnove društva u bivšoj Jugoslaviji (i zajedničke države) te da je ranije krenula sa unutargrupnim prestrojavanjima, tragajući za istorijskim alternativama socijalističkom društvu i držeći se čvršće ekonomskih nego političkih motiva za

ostvarivanje unutargrupne integracije. Za razliku od nje, elita u Srbiji je bila ideološko-politički kompaktnija i jedinstvenija u zaštiti sopstvenih uskogrupnih interesa (očuvanja kontrole nad totalitetom društvenih odnosa) i kao takva povezaniya i organizovanija i spremnija da se prestroji, kao celina, na neki drugi kolosek.

6. S obzirom da je u tabeli standardnih reziduala i za Srbiju i za Hrvatsku (od ukupno 64 standardna reziduala) prisutan po jedan čija je apsolutna vrednost iznad 1,96, to se može smatrati da predloženi model relativno dobro reprezentuje populaciju iz koje je uzorak uzet.

Literatura

- Barton, A. H., Denitch, B., Kadushin, C. 1973. *Opinion-Making Elites in Yugoslavia*. Preager Publishers, New York.
- Bogdanović, M. 1987. Društvene nejednakosti i vertikalna društvena pokretljivost. u: M. Popović i dr., *Društvene nejednakosti*, ISI FF, Beograd.
- Bogdanović, M. 1991. Vertikalna društvena pokretljivost. u: M. Popović i saradnici, *Srbija krajem osamdesetih*, ISI FF, Beograd.
- Denitch, B. 1973. Mobility and Recruitment of Yugoslav Leadership: The Role of the League of Communists. in: Allen H. Barton et al, *Opinion-Making Elites in Yugoslavia*, Preager Publisher, New York.
- Lazić, M. 1987. *U susret zatvorenom društvu*. Naprijed, Zagreb.
- Massey, G. Hodson, R. i Sekulić, D. 1991. Politička pripadnost i društvena pokretljivost u socijalističkoj Jugoslaviji. *Sociologija* 1-2. vol. XXXIII.
- Matthews, M. 1979. *Class and Society in Soviet Russia*. Alen Lane, The Penguin Press.
- Miladinović, S. 1992. Obrazovanje i socijalna mobilnost. *Teme*, 3-4.
- Miladinović, S. 1993. Vertikalna društvena pokretljivost u Jugoslaviji. *Sociologija* 2.
- Milić, V. 1984. Aktuelna pitanja socijalno-klasne strukture i statistike u Savezu komunista. u: *Klasno-socijalna struktura Saveza komunista Jugoslavije*. Komunist, Beograd.
- Popović, V. 1973. Social Mobility and Political Activity of Public Opinion-Makers. In: Allen H. Barton et al, *Opinion-Making Elites in Yugoslavia*, Preager Publisher, New York.
- Sekulić, D. 1990. Recruitment on Elite Positions, *Sociologija*, Supplement.
- Šporer, Ž. 1968. Professional Structure at the Top in Politics. *Sociologija*, Special Issue.
- Vušковиć, B. 1984. Fluktuacija članstva Saveza Komunista Jugoslavije. u: *Klasno-socijalna struktura Saveza komunista Jugoslavije*, IC Komunist, Beograd.